

Др Александар Васиљевић*

ДРЖАВНО-ВЕРСКО ПРАВО КРАЉЕВИНЕ СХС ДО 1930. ГОДИНЕ: ЗАКОНИ О ПРИЗНАТИМ ВЕРОИСПОВЕСТИМА

DOI: 10.5937/zgrfno-62141

UDK: 322(497.1)"1918/1929"
UDK: 342:348(497.1)"1918/1929"

ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ РАД

Примљен: 14.10.2025.

Исправљен: 11.12.2025.

Прихваћен: 15.12.2025.

Апстракт: *Плуралитет државно-црквених релација упућује на потребу типологизације могућих односа унутар којих се препознају специфичности нашег времена и простора. У овом раду размишљања су усмерена ка правно-историјском приступу државно-верској регулативи у првој Југославији. „Нова држава“ успоставила је посебну политику државно-верског права. Елиминисањем концепта „државне цркве“ и променом модела државно-црквених односа, постигнут је ефекат решавања сложених питања правног положаја и деловања цркава и верских заједница. Систематичним законодавством обезбеђен је конзистентни третман традиционалним црквама и верским заједницама, који чини да сложени међусобни односи дистанцираних заједница прате процес интеграције и међусобне коалиције. Државно-верско право у Југославији и концепт државног и националног јединства промовишу флексибилни однос између различитих конфесија и равнотежу у комуникацији са другим верским заједницама.*

Кључне речи: *Краљевина СХС, државно-црквено право, верско законодавство, верски идентитети.*

* Научни сарадник, Институт за европске студије, Београд, имејл: avasiljevic@ies.rs,
ORCID ID: 0009-0003-9167-6224

1. Увод

Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца била је држава са примером јединства и могућег функционисања различитих друштвених структура. Међутим, није довољно бити различит колико је неопходно јединство система и његова функција. Према речима апостола Павла: „Да не буде распре у телу, него да се уди једнако брину за другог. И ако страда један уд, са њим страдају сви уди; ако ли се један уд слави, с њим се радују сви уди“.¹ Идеал функционисања у љубави и прихватању појединачних разлика и емпатијском подржавању и разумевању других – основни је елемент идеје о верском интегритету прве Југославије.

Државу одликује истицање јасне националне и верске припадности и апсолутне примене права на слободу вероисповести као и верске толеранције. Систематична и богата правна регулатива којом су регулисана државно-верска питања, односно закони који појединачно нормативно уређују правни статус одређене верске заједнице, основа су дискурса о верским идентитетима у првој Југославији. У том периоду људи су позвани да се из истинске убеђености представе као припадници одређене верске деноминације.

Предмет нашег истраживања је правно-историјски приступ развијеном систему државно-црквеног права. Циљ истраживања је да, са становишта верског интегритета у првој Југославији, укаже на заједничке елементе тада усвојених закона о признатим вероисповестима до 1930. године. Идеја националне конвергенције план је са конкретном применом и без токсичних верских импликација. Међутим, концепт одрживости Краљевине СХС као демократске политичке заједнице нису угрозиле верске, већ изражене националне поделе које су изразитим интензитетом прерасле у сукобе и супротстављености. Последица разарања, за тадашње услове завидне верске толеранције и кооперације, јесте пренаглашена служба националном идентитету. Поред уједначених права, обавеза и развијене верске толеранције, заједничка коегзистенција црква и верских заједница је под утицајем токсичних идеја националних идентитета потпуно елиминисана.

2. Идеја уједињења и настанак заједничке државе

Идеја уједињења словенских народа прокламована је у српској политичкој и интелектуалној елити, и то много пре почетка Првог светског рата (Екмечић, 1989: 624–625). Југословенство је почетком 20. века добило на снази заслугом јужнословенских интелектуалаца и

¹ 1Кор. 12, 25–26.

политичара. Истовремено, долази до преклапања са територијалним тежњама хрватских и српских националиста, који су замишљали уједињење својих народа у оквиру „Велике Хрватске“ или „Велике Србије“ (Foster, 2016).

Идеја уједињења постаје интензивнија у периоду Првог светског рата, када је 1914. године коалициона влада Николе Пашића као темељни и јасни ратни циљ Србије прогласила ослобођење свих Јужних Словена под хабзбуршком влашћу и њихово уједињење са Србијом (Foster, 2016). Идеја унитаризма почива на ставовима да граница између Срба и Хрвата не постоји, односно да је основа нације у заједничком језику, а не религији (Dietrich-Beschmitt, 1980: 202). Први носилац идеје заједничке државе је Влада Краљевине Србије, која је, усвајањем Нишке декларације на почетку Првог светског рата, борбу за независност Србије изједначила са борбом за ослобађање и уједињење свих Срба, Хрвата и Словенаца (7. децембар 1914): „...Влада Краљевине сматра као свој најглавнији и у овим судбоносним тренуцима једини задатак да обезбеди успешан свршетак овог војевања које је у тренутно кад је започето постало уједно борбом за уједињење све наше неослобођене браће Срба, Хрвата и Словенаца...“ (Petranović, Zečević, 1985: 22).

Други носилац идеје заједничке државе је Југословенски одбор, основан у априлу 1915. године у Паризу (Hrvatska enciklopedija, 2013). Између носилаца идеје заједничке државе постојале су значајне разлике. Са једне стране, Влада је рачунала на централизовану и унитарну државу која ће постати гарант успостављања сопствене доминације, док Југословенски одбор није располагао војним и политичким формацијама, а изнутра је подељен на присталице и противнике централизоване и унитарне државе. Допринос уједињењу евидентан је 6. октобра 1918. године, када је у Загребу основано Народно вијеће Словенаца, Хрвата и Срба, са јасним циљем преузимања власти након што Аустроугарска нестане (Ledeger, 1963: 43). Одбор се залагао за уједињење Срба, Хрвата и Словенаца, с тим да о облику државе одлучи Уставотворна скупштина већинским гласањем.

Суштински компромис између носилаца идеје заједничке државе резултирао је Крфском декларацијом (Ђоровић, 2011: 731). Крфска декларација је први политички уговор између носилаца заједничке идеје, објављен 20. јула 1917. године на Крфу.² У тексту декларације се примећује да су се потписници, председник српске владе Никола Пашић

2 Оставовима из овог документа као и другим околностима током Крфске конференције видети у: Казимировић, 1990: 127–144. Од посебне важности за разумевање Крфске декларације је текст др Анте Трумбића, једног од њених потписника. Видети у: Trumbić, 1917: 306–311.

и председник Југословенског одбора Анте Трумбић, сложили да ће након завршетка Првог светског рата делове Аустроугарске насељене Словенцима, Хрватима и Србима сјединити са Краљевином Србијом у заједничку државу. Заједнички циљ је да новонастала држава свим народима осигура националну и верску равноправност (Šišić, 1920: 98–99).

Крај Првог светског рата донео је радикално измењену политичку карту Европе. Са историјске сцене су нестала велика царства попут Османског и Аустроугарског, док је евидентно стварање више независних националних држава – Пољска, Финска, Чехословачка, Аустрија, Мађарска и као најсложенија – Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца (у наставку Краљевина СХС). Усвојено је државно уређење, и то на начин да владарска моћ припада регенту Александру, законодавна – привременом Државном већу, у чији састав улазе сви чланови Народног већа, делегати народних скупштина и пет чланова Југословенског одбора. Постигнут је заједнички циљ да је Влада једна и заједничка. После вековне борбе и напора, српски народ је свечано 1. децембра 1918. године дочекао своју давну жељу.³ Тог датума је регент Александар прогласио свечано уједињење Срба, Хрвата и Словенаца, што је, са једне стране, означило коначно уједињење балканских народа, а са друге ослобађање од туђинских власти, (Ђоровић, 2011: 730).

На међународном плану, представници Владе Краљевине Србије, представници Југословенског одбора и Народног већа у Загребу, окупљени у Женеви, једнодушно су и свечано представили своје уједињење у државу Срба, Хрвата и Словенаца. Од 9. новембра 1918. године, овим актом нова држава се појављује као једна недељива државна целина и члан друштва слободних народа (Janković, 1963: 259).

3. Однос државе према црквама и верским заједницама: мировни уговори и Видовдански устав

На мировној конференцији у Паризу, која је почела у јануару 1919. године, представници Краљевине СХС нашли су се у тешком положају. И поред колективног признања чином Версајског мировног уговора од 18. јула 1919. године, и њеним формирањем, убрзо се појављују бројни изазови пред новонасталом државом. Другим речима, иако је држава нова, проблеми који су је окупирали су стари, а то су сукоби, границе, „црвена опасност“ итд. Краљевину СХС карактерисала је унутрашња

3 Званично саопштење Народног већа од 1. децембра 1918. године у 20 часова увече, на свечаности коју је организовао престолонаследник Александар, видети у: Šišić, 1920: 283–284.

хетерогеност. Држава од скоро 12 милиона становника,⁴ који су заправо дубоко супротстављени. Поред елементарних етничких и верских разлика, важне су разлике у државним системима, економској и културној развијености и различитим правним режимима (Lederer, 1963: 253–263).

У контексту верских права и питања је уговор између удружених главних савезничких сила и Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, потписан 10. септембра 1919. године у граду Сен Жермен ан Леу (Saint-Germain-en-Laye) у Француској.⁵ Сенжерменски уговор припадао је низу мировних споразума потписаних током Париске мировне конференције од 1919. до 1920. године.

Уговор регулише важна питања поделе поражене Аустроугарске територије, одрицање територија, ратне репарације у којима настала држава Аустрија регулише ратне одштете и др. Међутим, услед бројних и различитих вероисповести на територији Краљевине, регент Александар је већ 6. јануара 1919. године издао Прокламацију којом је Православној цркви у Србији и Црној Гори потврђено елиминисање повлашћеног положаја и статуса државне религије, претходно договорено Крфском декларацијом (Троицки, 1935: 13). Резултат Сенжерменског уговора је Привремени закон о уговору између савезничких сила и државе Срба, Хрвата и Словенаца од 10. маја 1920. године (Новаковић, 2015: 73). Привремени закон је инкорпориран у Видовдански устав,⁶ у други одељак о Основним грађанским правима и дужностима, где прописује да се држава обавезује да њени становници имају право на слободно, јавно и приватно вршење обреда свих конфесија, чије исповедање неће бити у супротности са јавним и моралним поретком.⁷

Већ у првом члану овог закона наглашена је обавеза државе да се одредбе овог закона од другог до осмог члана признају као основни закон, без додатних уредби и званичних радњи (Устав Краљевине СХС од 28. јуна 1921. год., 1927: 6). У другом члану закон штити потпуну слободу свих грађана без обзира на порекло, народност, језик, расу или веру. Овим чланом заштићен је *forum internum* и *forum externum* испољавања

4 Према попису из 1921. године, Краљевина СХС бројала је 11.984.919 становника. Видети у: Реговић, 2015: 8.

5 Прво оригинално издање Сенжерменског уговора је: „Traite de Saint-Germain 1919“, (1919), Pages D’Histoire – 1914-1919, Paris Strasbourg: Librairie militaire Berger-Levrault.

6 Устав Срба, Хрвата и Словенаца од 28. јуна 1921. год. (Видовдански устав), *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца бр. 142а*. У овом истраживању аутор користи пето издање овог устава штампано 1927. године, издато од Издавачке књижарнице Геце Кона, Београд.

7 Чл. 4 Устава Срба, Хрвата и Словенаца од 28. јуна 1921. год., *Сл. новине Краљевине СХС бр. 142а*.

вере, што значи да се становницима државе гарантује право на слободно вршење, јавно или приватно испољавање вере, религије или веровања које је у складу са јавним и моралним поретком (Устав Краљевине СХС од 28. јуна 1921. год., 1927, 6).

Члан 7 анализираног закона наглашава једнака грађанска и политичка права свих држављана, без обзира на расу, језик или веру. Још се истиче да разлика у религији, верском уверењу или вероисповести не сме да угрожава уживање грађанских и политичких права, пријем у јавну службу, звање, почаст, вршење различитих занимања и сл. (Устав Краљевине СХС од 28. јуна 1921. год., 1927: 8).

Члан 8 Привременог закона наглашава слободу припадника српско-хрватско-словенског народа да образују етничке, верске или језичке мањине. Гарантује се право на изградњу, управљање и надзирање добротворних, верских и социјалних установа, школа или других васпитних завода, са пуним правом да се у њима слободно служе својим језиком и слободно исповедају своју веру (Устав Краљевине СХС од 28. јуна 1921. год., 1927: 8).

За уређење нове државе била је задужена Уставотворна народна скупштина (Конституанта), изабрана 28. новембра 1920. године, са јасним циљем сазивања ради доношења Устава Краљевине СХС. Видовданским уставом Краљевина СХС је јединствена држава, са три племена и једном државном идејом, парламентарна и уставна монархија са широким обласним самоуправама (Ђоровић, 2011: 736.)

Устав Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца од 28. јуна 1921. године већ у првим члановима прописује основна грађанска права и слободе, у оквиру којих се разматра питање слободе вероисповести. На плану садржине устава, најважнија промена у односу на до тада важећи устав је непостојање државне вероисповести (Ракитић, 2017: 498).

У члану 12 Видовданског устава се у седам ставова ово питање детаљно разматра. Најпре се у првом ставу истиче да је слобода вере и савести зајемчена уставом, те да су усвојене вероисповести равноправне пред законом и да „могу свој верозакон јавно исповедати“ (Устав Краљевине СХС од 28. јуна 1921. год., 1927: 11).

Већ у другом ставу се у контексту уживања грађанских и политичких права забрањује ослобађање од дужности и обавеза уз позивање на прописе одређене вере (Устав Краљевине СХС од 28. јуна 1921. год., 1927: 12). То значи да се нико не може ослободити својих грађанских и војних дужности и обавеза због верске опредељености или верске праксе која може бити у супротстављености са предметним обавезама.

Устав је посебно строг према мањим и новим верским организацијама. У трећем ставу наглашава да се усвајају само оне вере које су у „ма ком

делу Краљевине већ добиле законско признање“ (Устав Краљевине СХС од 28. јуна 1921. год., 1927: 11-12). Усвојене или признате вере према Уставу имају апсолутна права да самостално уређују своје унутрашње и верске послове и управљају својом фондовима, одборима, легатима.

Устав прописује да нико није дужан да своје верско опредељење јавно исповеда.⁸ То значи да се у контексту учествовања у настанку законских аката везаних за верска питања, као и обредима и свечаностима, државним празницима, у држави нико не обавезује да јавно учествује и испољава своје или неко друго верско уверење.

У контексту усвојених и признатих вера, Устав прописује право на одржавање везе са њиховим врховним верским поглаварима који су изван граница Краљевине, познатије као канцел параграф (Ракитић, 2017: 498). Устав даје слободу духовним прописима и духовном устројству верских заједница да одржавају односе са поглаварима на начин на који их обавезује аутономно право тих заједница.

Затим се у наредном ставу прописује финансијска помоћ усвојеним и признатим вероисповестима, у случају трошкова везаних за настанак правне регулативе која ће ближе одредити и уредити најзначајнија верска питања. Расподела новца је равноправна и сразмерна броју верника и истински доказаних потреба цркава и верских заједница.⁹

Последњи став овог члана односи се на политичку димензију религије, где се строго забрањује да верски представници употребљавају своју духовну власт која им је поверена у политичке сврхе. Забрана се строго односи на употребу верских објеката, натписа верског карактера или вршења своје пастирске мисије и делатности (Устав Краљевине СХС од 28. јуна 1921. год., 1927: 12). На основу овог става, стиче се утисак да је јасан циљ уставописца сепарација верских од политичких активности.

4. Српска православна црква: воспостављање Патријаршије и Закон о Српској православној цркви

Положај Српске православне цркве (у наставку СПЦ) у Краљевини СХС био је у складу са институционалним предусловима одвојености цркве од државе и суштинске аутономије. Међутим, аутономија и одвојеност, према мишљењу Ракитића, у пракси нису заживели због високог интензитета националних конфликта у новонасталој држави, до мере да је централна власт у обавези да све институте ограничава, будући

⁸ Чл. 12, ст. 4 Устава Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца од 28. јуна 1921. год., *Сл. новине Краљевине СХС* бр. 142а.

⁹ Чл. 12, ст. 6 Устава Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца од 28. јуна 1921. год., *Сл. новине Краљевине СХС* бр. 142а.

да су и демократске слободе и верска аутономија изузетно погодни за злоупотребу од стране чинилаца чији је циљ апсолутна дезинтеграција односне политичке заједнице (Ракитић, 2017: 499).

Убрзо након проглашења државе, створени су услови да се пре доношења Видовданског устава на канонски начин уреди положај СПЦ. Стратегија о уједињењу и обнови налази се у делу регента Александра, а подразумевала је иницијативу краљевске владе да покрене преговоре са Светим архијерејским синодом Васељенске патријаршије, који су 18. марта 1920. године успешно окончани. Постигнути споразум допринео је да Синод Васељенске патријаршије донесе одлуку о признању аутокефалне уједињене Српске православне цркве, уз могућност уживања свих права аутокефалности и самосталности (Рашић Михајловић, 2016: 254). Уваживши одлуку Васељенске патријаршије, Александар је указом од 17. јуна 1920. године прогласио уједињење свих православних области у Краљевини СХС у једну аутокефалну – уједињену Српску православну цркву (Рашић Михајловић, 2016: 251–256). Архиепископ београдски и митрополит Србије Димитрије је на свечаној седници Светог архијерејског сабора, 30. августа / 12. септембра 1920. године у Сремским Карловцима, прогласио уједињење цркве и васпостављање Српске патријаршије укинута 1766. године (Чаировић, 2020: 214).

Нова друштвена стварност, протести народа неспремног да изгуби кроз историју стечен ауторитет Православне цркве произвели су озбиљне дилеме и жестоке полемике стручњака у вези са уставном позицијом Цркве и њеним новим односом са државом. Поново до изражаја долази заинтересованост престолонаследника, који је у великој мери следио пример неопходности регулисања правног положаја и унутрашње организације Православне цркве, док се до резултата долази 1929. године, када је његовом иницијативом изгласан Закон о Српској православној цркви.¹⁰

Законом се уређују најважнија питања из области државно-црквеног права. Најважнија одлука везује се за настојање државе да спроведе теорију државног суверенитета над Православном црквом, на начин да низом практичних потеза контролише поступак и реализује своје стратегијске интересе према Цркви, да се на прикладан начин задржи контрола, а у исто време елиминише Уставом недозвољен модел државне цркве (Слијепчевић, 1991: 619). Закон о Српској православној цркви потврђује статус аутокефалности СПЦ са достојанством Патријаршије (чл. 1). Затим се у наставку члана истиче право на слободу њеног јавног исповедања кроз вршење прописаних богослужења.

¹⁰ Закон о Српској православној цркви, *Службене новине Краљевине Југославије* бр. 269/109/1929.

Закон СПЦ гарантује право на управљање и располагање сопственом имовином, фондовима и легатима, у складу са аутономним правом (чл. 2). Српска православна црква овим законом осигурава статус правног лица (чл. 3). Потврђена је и црквено-дисциплинска, црквено-судска и епископска власт (чл. 4), као и поступак избора патријарха, његове обавезе према држави и начин проглашења новог патријарха посебним указом који потврђује краљ (чл. 7 и 8). Закон регулише питање црквених приреза и пореза (од 10. члана), а од јавних дажбина ослобођени су верски објекти намењени служби божјој, храмови, црквено-просветне, добротворне установе, заводи за црквене потребе, архијерејски, манастирски и парохијски домови, православни културно-историјски споменици и дворишта свих побројаних установа (чл. 14). Важан је део закона који се односи на систем верског образовања у државним и приватним школама. Закон говори о надлежностима Министарства просвете у прописивању наставних планова и програма по предлогу Светог архијерејског сабора, и избору квалификованих вероучитеља од стране министра просвете уз одобрење надлежне црквене власти. Прописано је да постављање и премештање вероучитеља спроводи и одобрава надлежни архијереј (чл. 17). Избор професора на богословским факултетима врши се по Закону о универзитету,¹¹ уз претходно утврђивање подобности кандидата оценом Светог архијерејског синода (чл. 18). Пружање духовне помоћи у државним установама, болницама, казним и сличним заводима омогућено је на начин да свештенике поставља и на предлог архијереја распоређује надлежни министар (чл. 20).

У прелазним и завршним наредбама тема су финансије и епархије у иностранству. Најпре се регулише статус црквених установа, надлештава и лица која са државног прелазе на буџет Српске православне цркве (чл. 21, 22 и 23).

Специфичност Закона о Српској православној цркви је да не постоји помињање државно-црквеног модела, што је случај са претходним Законом о црквеним властима Источно-православне цркве.¹² Чланом 24 прописује се начин доношења Устава СПЦ. Закон прописује да Устав СПЦ доноси Свети архијерејски сабор и предлаже га министру правде, који га после усвајања прослеђује краљу ради озакоњења (Novaković, 2012: 943). Кључна предност овог корака је што организација СПЦ подразумева Устав донет искључиво од стране Светог архијерејског сабора, са јасним

11 Закон о универзитету Краљевине Србије, *Српске новине Краљевине Србије*, бр. 46/1905. Од 28. јуна 1930. године, на снази је први Закон о универзитетима који је донет у Краљевини СХС; Закон о универзитетима, *Службене новине КЈ*, бр. 149-LV/1930.

12 Закон о црквеним властима источно-православне цркве у Краљевини Србији, *Народна скупштина КС* бр. 36242/1890, чл. 1.

циљем регулисања организације и устројства СПЦ, док је закон остао као помоћни инструмент и начин остваривања сарадње између државе и цркве без уплитања у круцијална организациона црквена питања. Међутим, члан 26 прописује да предвиђена организација СПЦ (која укључује Закон о СПЦ и Устав СПЦ), „има се извести најдаље у року од две године, рачунајући од дана ступања на снагу истог Закона“.¹³ Обнова и успостављање Патријаршије са једне стране, и Закон о СПЦ са друге, кључне су околности услед којих СПЦ доноси први Устав Српске православне цркве од 16. новембра 1931. године¹⁴ (Џомић, 2020: 142–167).

5. Закони о признатим црквама и верским заједницама (заједнички елементи)

Видовданским уставом на снагу ступа модел кооперативне одвојености између државе и верских организација, који се, према мишљењу Новаковића, не спроводи доследно (Novaković, 2012: 942). Верске заједнице добијају статус јавних установа са специјалним положајем у држави и посебним привилегијама, које имају овлашћења да у име државе врше одређене јавно-правне послове: вођење књига рођених, венчаних и умрлих, суђење црквено-судских спорова и сл. (Stefanović, 1953: 100). Кључна тачка у развоју нормирања правног статуса и организације цркава и верских заједница је подела на *усвојене* и *признате* верске заједнице, подела која је прописана Видовданским уставом, а коју је преузео и Октроисани устав од 21. септембра 1931. године.¹⁵ Усвојене верске заједнице су све верске организације које су претходно законски признате у било ком делу нове државе, док је статус признатих подразумевао накнадно законско признање од државног органа (Novaković, 2012: 942). Статус признатих верских организација у првој Југославији, поред Српске православне цркве, обезбеђен је Јеврејској и Исламској заједници, као и евангеличко-хришћанским црквама и Реформованој хришћанској цркви, следећим законима: Закон о Српској православној цркви (8. новембар 1929), Закон о верској заједници Јевреја у Краљевини Југославији (24. децембар 1929), Закон о Исламској верској заједници Краљевине Југославије (17. фебруар

13 Закон о Српској православној цркви, *Службене новине Краљевине Југославије* бр. 269-109/1929, чл. 26.

14 Закон и Устав Српске православне цркве видети у: Свети архијерејски синод СПЦ, (1931), „Закон и Устав Српске православне цркве“, Ниш: Штампарија „Св. цар Константин“.

15 Устав Краљевине Југославије, *Службене новине Краљевине Југославије* бр. 207/XIII. О сличностима и разликама између Видовданског и Октроисаног устава видети: Јевтић, 1988: 107-126.

1930), Закон о евангеличко-хришћанским црквама и о Реформованој хришћанској цркви у Краљевини Југославији (16. април 1930).

Примењени модел у државно-црквеним односима и појединачним законима којима се регулише правни положај усвојених и признатих цркава и верских заједница у Краљевини СХС формулисан је на начин да циљ није постављање цркава и верских заједница под политичку контролу, већ да се створи уравнотежен механизам црквене и верске аутономије са ауторитетом који цркве и верске заједнице уживају у друштву, као и са њиховом улогом у остваривању друштвених и државних јавних интереса (Ракитић, 2017: 501).

5.1. Закон о верској заједници Јевреја у Краљевини Југославији

Закон је публикован у Службеним новинама Краљевине Југославије од 24. децембра 1929. године.¹⁶ Закон уређује правни положај јеврејске заједнице у Краљевини Југославији и однос државе према овој заједници. О важности овог правног акта сведочи тренутно важећи Закон о црквама и верским заједницама у Републици Србији, који Јеврејској заједници признаје статус традиционалне верске заједнице и континуитет са правним субјективитетом стеченим на основу овог закона.¹⁷

Законом се детаљно уређује правни положај јеврејске заједнице и најважнија питања из области државно-црквеног права. У првим члановима потврђује се слобода вероисповести Јеврејима који живе у Југославији. Потврђен је ауторитет и аутономија, начин стицања покретних и непокретних добара, права и дужности унутрашњег уређења – Савеза односно Удружења јеврејских исповедних општина (чл. 2 и 3). Јеврејске вероисповедне општине и њихови савези самостално врше контролу својих прихода и расхода на основу сопствених аутономних норми, док свака вероисповедна општина има своје подручје и припаднике који на том подручју живе (чл. 4 и 5). Члановима 6, 7 и 8 потврђују се аутономне норме Јеврејске заједнице о начину унутрашње организације и устројству заједнице, као и начину одлучивања у заједници и прибављању прихода, као и потврда утврђених правила која важе за вероисповедне општине. Други део Закона односи се на имовинско-правна питања. Од члана 9 прописан је начин стицања материјалних средстава, од којих је посебно

¹⁶ Закон о верској заједници Јевреја у Краљевини Југославији, *Службене новине Краљевине Југославије* бр. 301-XI.

Оригинални текст о објављивању Закона из Службених новина Краљевине Југославије видети у: <https://www.jevrejskigitalnabiblioteka.rs/bitstream/handle/123456789/1743/ZakonOVerskojZajedniciJevrejaOCR.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Приступ: 21. 9. 2025).

¹⁷ Видети у: Закон о црквама и верским заједницама, *Службени гласник РС* 36/06, члан 14.

специфично пружање државне помоћи савезима и удружењима. Верски објекти су ослобођени плаћања јавних дажбина, док су верховна рабинска надлештва ослобођена плаћања поштарине (чл. 10 и 11). Јеврејски верници се обавезују на плаћање свих врста приноса и дажбина у држави (чл. 12). Члановима од 13–20 дефинише се организациона и јерархијска структура јеврејске заједнице: верховни рабин и његово седиште, његове дужности и функције, начин избора новог верховног рабина, функционисање рабинских синода, права и обавезе рабина и осталих верских службеника, дисциплинске кривице и поступци и друга важна питања. Затим се чланом 21 детаљно уређује политика пружања верске образовне делатности у јавним школама, постављање вероучитеља од стране министра просвете из реда предложених кандидата од стране Савеза јеврејских општина, одређивање наставних планова и програма прописује надлежни министар уз саветовање и предлоге Савеза и Синода. Закон још потврђује државни службени језик као службени језик вероисповедних општина (чл. 23), као и верске јеврејске празнике када државни и општински службеници имају право на одмор (чл. 25). У последњим члановима Закона, јеврејске вероисповедне општине се обавезују да у року од три месеца од ступања на снагу овог закона донесу нова правила, која ће са једне стране бити сагласна сопственом аутономном праву, а са друге стране овом закону, односно световном праву (чл. 27).

5.2. Закон о Исламској верској заједници Краљевине Југославије

Закон о Исламској верској заједници Краљевине Југославије објављен је у Службеним новинама Краљевине од 7. фебруара 1930. године.¹⁸ Важност овог закона потврђена је данас, одредбом Закона о црквама и верским заједницама који признаје континуитет са правним субјективитетом стеченим на основу Закона о Исламској верској заједници Краљевине Југославије.¹⁹

Овим законом се постављају основе правног субјективитета исламској заједници на територији Краљевине, а Закон, као и остали из тог периода, представља драгоцен извор у области државно-црквеног права. Већ се у првом члану гарантује слобода вероисповести муслиманима који чине Исламску заједницу под реис–ул–улемом као верховним старешином.

¹⁸ Закон о Исламској верској заједници Краљевине Југославије, *Службене новине Краљевине Југославије* 99-Х.

Штампано издање Закона јавности је доступно је у електронској форми: <https://www.uzzpro.gov.rs/doc/biblioteka/digitalna-biblioteka/Zakonodavstvo%20o%20islamskoj%20verskoj%20zajednici%20Kraljevine%20Jugoslavije.pdf> (приступ: 23. 9. 2025).

¹⁹ Чл. 15 Закона о црквама и верским заједницама, *Службени гласник РС* 36/06.

У наставку су таксативно побројани органи Исламске верске заједнице (чл. 2). Поступак избора реис-ул-улеме и његово постављење прописано је члановима 3 и 4. Следећи чланови потврђују аутономију Исламске верске заједнице, потврђују јој статус правног лица и могућност стицања и управљања покретном и непокретном имовином (чл. 5 и 6). Затим се у наредним члановима прописује однос између исламских поглавара и државе, начин решавања имовинско-правних интереса, пружање административне помоћи заједници, ослобађање исламских верских власти и органа од плаћања поштарине и телеграфске таксе (чл. 7, 8 и 9). У случају покретања кривичног поступка против исламског верског службеника, власти се обавезују на извештавање муфтијства, док су сва лица која врше исламску верску службу овим законом ослобођена јавних послова који се противе њиховом верском позиву (чл. 10 и 11). У наставку су регулисана имовинско-правна питања, од начина стицања средстава (чл. 12), плаћања обавезних такси (чл. 13), приреза и пореза и њиховог прикупљања (чл. 14 и 15), као и ослобађање верских објеката од јавних дажбина (чл. 16). Затим су регулисана важна питања из области верског образовања. Закон дозвољава предавање исламске верске наставе и допушта исламске верске свечаности у свим државним и приватним школама. Наставне планове и програме прописује надлежни министар у сарадњи са предлозима Улема-меџлиса, који поставља и вероучитеље у школама на предлог надлежне верске власти. Члан 18 потврђује потпуну аутономију исламских верских школа и надзор који припада верској власти. Пружање духовне помоћи у државним болницама, казним и другим заводима је прописано чланом 19. У завршним одредбама дефинисан је начин доношења Устава Исламске заједнице (чл. 21, 22), где се посебно истиче законска одредба која прописује извршење предвиђене организације Исламске заједнице у року од годину дана од дана доношења овог закона, што значи обавезу ревизије Устава према поменутиим члановима у истом временском року (чл. 26).

5.3. Закон о евангеличко-хришћанским црквама и о Реформованој хришћанској цркви у Краљевини Југославији

Закон о евангеличко-хришћанским црквама и о Реформованој хришћанској цркви Краљевине Југославије објављен је у Службеним новинама Краљевине од 16. априла 1930. године.²⁰ Овај закон је од посебне важности за континуитет са правним субјективитетом Словачке

²⁰ Закон о евангеличко-хришћанским црквама и о Реформованој хришћанској цркви Краљевине Југославије, *Службене новине Краљевине Југославије бр. 38340-95*. Штампано издање Закона доступно је у електронској форми: <https://www.uzzpro.gov.rs/doc/biblioteka/digitalna-biblioteka/18.09.2024/Zakon%20o%20evangelisticko->

евангеличке, Реформатске хришћанске и Евангеличке хришћанске цркве на територији Републике Србије, што је потврђено чланом 15 Закона о црквама и верским заједницама.

Закон у првом члану потврђује правни субјективитет словачкој и немачкој евангеличко-хришћанској цркви аугзбуршког вероисповедања (лутеранске заједнице), којима је дозвољено да образују Савез евангеличко-хришћанских цркава. Потврђен је правни субјективитет Реформованој хришћанској цркви (лутеранској заједници). Поменути хришћанским црквама је гарантована пуна слобода вероисповести која укључује слободу исповедања и слободу богослужења (чл. 2). Затим је потврђена њихова потпуна аутономија и статус правног лица (чл. 3, 4). Следећи чланови прописују аутономију у управљању приходима и расходима и начине стицања материјалних средстава (чл. 5, 6). У наредним члановима прописана је обавеза измиривања дажбина и приреза, као и начин њиховог прикупљања. (чл. 7, 8 и 9). Члан 10 ослобађа верске објекте од плаћања јавних пореза и дажбина. Црквене власти и установе ових заједница су ослобођене од плаћања поштарина и телеграфске таксе, док су посебним чланом таксативно побројани црквени празници, када државни службеници, војници и ђаци имају право на одмор (чл. 14). Затим се у наредном члану законодавна власт приписује синодима цркава на чијем челу се налази врховни духовни старешина, чији избор потврђује краљ на предлог надлежног министра (чл. 15, 16 и 17). Лица против којих се води кривични поступак не могу бити у служби цркве, а државне власти су у обавези да при покретању кривичног поступка извести надлежног верског старешину (чл. 19, 20). Члан 21 дозвољава црквама пружање стручне помоћи у државним установама. У државним и приватним школама дозвољена је верска настава. Наставни планови и програми као и избор вероучитеља су у надлежности министра, узимајући у обзир одобрење и предлоге надлежне верске власти (чл. 23). Посебно место у закону заузимају одредбе које се тичу језика, оснивања сениората, вршења богослужења на језицима већине и сл. (чл. 25, 26 и 27). Овај закон, као и остали из тог периода, обавезује верске заједнице да у року од две године од његовог ступања на снагу донесу на својим синодским заседањима аутономне изворе права – уставе, које ће уподобити са одредбама овог закона (чл. 28).

5.4. Римокатоличка црква

У временском периоду од проглашења Краљевине СХС 1918. до 1930. године не постоји закон којим се у насталој држави изнова уређује правни положај Римокатоличке цркве. Пракса Римокатоличке цркве је да закључује конкордате са појединим државама, што је у случају држава које су укључене у састав Краљевине СХС подразумевало наставак већ постојећег правног дејства и четири Конкордата затечена на територији Краљевине у облику „државних закона“, и то: Конкордат из 1885. године са Аустријском царевином, Конкордат из 1881. године за Босну и Херцеговину, Конкордат са Књажевином Црном Гором из 1886. године и последњи, настао после дугогодишњих преговора – Конкордат са Краљевином Србијом, ратификован на заседању Скупштине у Нишу 26. јула 1914. године.²¹ На основу претходног, Римокатоличкој цркви је неспоран статус признате верске организације, посебно што су припадници римокатоличке вере чинили чак 39,4% становништва нове државе (Ранковић, Аћимовић, 2023: 10).²² Тренутно важећи Закон о црквама и верским заједницама из 2006. године, Римокатоличкој цркви признаје континуитет са правним субјективитетом управо на основу Закона о конкордату између Краљевине Србије и Свете Столице.²³

Формирањем нове државе, Влада Краљевине СХС захтевала је признање код Ватикана. До потврдног одговора долази 6. новембра 1919. године, када је Света Столица признала нову државу. Доношењем Видовданског устава стекли су се услови за одлуку папе Бенедикта XV, да посебном изјавом стави ван снаге уговоре Ватикана са државама којима припада територија нове државе, а с обзиром на бројност католика, државни органи доносе одлуку о почетку преговора са Ватиканом ради закључивања новог Конкордата (Радић, 2011: 273–274). Преговори су започели 1925. године и трајали су пуних десет година. Коначно су, 25. јула 1935. године, у Риму прогласили и потписали Конкордат у име југословенске владе министар правде др Људевит Ауер, а у име Свете Столице Еуђенио Пачали, кардинал и државни секретар – будући папа Пије XII (Ракитић, 2017: 258).

Текст Конкордата у време потписивања није био јавно публикован, садржао је 38 чланова и обухватио је следећа важна питања: опште

21 Тачан назив овог акта је: Закон о конкордату између Србије и Свете Столице у Риму, *Српске новине Краљевине Србије* бр. 199/14.

22 У односу на припаднике православне вере који су чинили 46,8% популације. Припадника Исламске заједнице било је 10%, док не налазимо податке о проценту припадника Евангеличке и Реформатске хришћанске заједнице.

23 Чл. 12 Закона о црквама и верским заједницама, *Службени гласник РС* 36/06.

одредбе, црквене покрајине, хијерархија, клер и редовништво, имовински положај, школство и васпитање, народне мањине, брачно право, католичка акција, нунциј и завршне одредбе. Конкордатом је Римокатоличкој цркви признато пуно право на слободно и јавно вршење мисије у Краљевини, док је држава признала правну способност и сва права Римокатоличкој цркви (Novaković, 2012: 957).

6. Закључак

Видовданским уставом извршена је промена у односима између државе и цркава и верских заједница. До тада прописан модел државне религије замењен је потпуно супротним моделом строге одвојености, уз назначене гаранције једнакости и аутономије црквама и верским заједницама. Уставно-правна политика тог времена сведочи да није постојао један закон којим ће се уредити правни положај свих верских организација у Краљевини.

Законима о признатим вероисповестима регулисан је правни положај најзаступљенијих цркава и верских заједница на територији прве Југославије. Идеја регента Александра је да се адекватном законском регулативом, признатим црквама и верским заједницама гарантује правни субјективитет, који ће додатно подстаћи верске организације на напредак у правном смислу. Могуће је препознати низ заједничких елемената у донетим законима на основу којих се остваривала улога цркава и верских заједница као апсолутно аутономних и верски толерантних корпорација. То им потврђују гарантована права попут јавних овлашћења, верске бирократије, суђења о верским питањима и споровима, као и конкретним примерима сарадње између државе и цркава и верских заједница у пословима од државног значаја (пружање духовне помоћи, пастирска мисија, верска настава у државним школама и сл.).

Поред бројних заједничких елемената које ови закони имају, кључни елемент у служби развоја верских заједница и јачању верског интегритета је обавеза доношења или ревизије аутономно-правних извора, уз обавезно усаглашавање са световним прописима. Успешност престолонаследникове идеје потврђена је век касније, тако да актуелно законодавство традиционалним црквама и верским заједницама признаје континуитет са правним субјективитетом стеченим на основу закона из Краљевине СХС.

Правно-историјска анализа и пример прве Југославије потврђују да религија поседује моћ интеграције. Тамо где не постоје интегративни елементи друштво и заједница нестају. Међутим, неуспех опстанка државе Јужних Словена није у недостатку ових елемената, већ у општој

нестабилности и политичким превирањима још од прве године постојања нове државе. Прва Југославија је пример најинтензивнијих идеја друштвених, политичких, религијских и других интегративних елемената. За успех у зближавању дистанцираних верских идентитета заслужан је систем државно-црквеног права усмерен ка процесима интеграције и међусобне коалиције.

Литература

Dietrich-Beschmitt, W. (1980). *Nationalismus bei Serben und Kroaten 1830–1914: Analyse und Typologie der nationalen ideologie*. Munchen: R. Oldenbourg Verlag.

Екмечић, М. (1989). *Стварање Југославије: 1790–1918*, 2. Београд: Просвета.

Janković, D. (1963). Ženevska konferencija o stvaranju jugoslovenske zajednice 1918. godine. *Istorija XX veka – Zbornik radova V*. Beograd: Institut društvenih nauka. 225–262.

Јевтић, Д. (1988). „Видовдански и Октроисани устав од 3. IX 1931. године – сличности и разлике“. *Анали Правног факултета у Београду* 1–2/1988. 107–126.

„Jugoslovenski odbor“. (2013). Hrvatska enciklopedija [Internet izdanje]. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Dostupno na: <https://enciklopedija.hr/clanak/jugoslavenski-odbor> (Pristup: 21. 8. 2025).

Казимировић, В. (1990). *Никола Пашић и његово доба 1845–1926*. књига друга. Београд: Нова Европа.

Ledger, I. (1963). *Yugoslavia at the Paris Peace Conference, a Study in Frontiermaking*. New Haven and London: Yale University Press.

Novaković, D. (2012). „Versko zakonodavstvo Kraljevine Jugoslavije“. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* 33/2. 939–965.

Новаковић, Д. (2015). Цркве и верске заједнице у уставима Србије. У: Шијаковић, Б. (Прир.). *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати* књига 18. Београд: Православни богословски факултет. 64–86.

Petranović, B. Zečević, M. (1985). *Jugoslavija 1918–1984, zbirka dokumenata*. Beograd: Rad.

Perović, L. (2015). Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca (1918-1929) / Kraljevina Jugoslavija (1929-1941): nastanak, trajanje i kraj. *Yu historija* [Internet izdanje]. Preuzeto 27. 8. 2025.

Ракитић, Д. (2017). *Конкордат Краљевине Србије и пројекти конкордата Краљевине СХС и Краљевине Југославије – правноисторијски*

аспекти односа цркве и државе – докторска дисертација. Београд: Правни факултет.

Ранковић З. & Аћимовић М. (2023). „Догађај васпостављања Патријаршије српске у грађанској периодици“. У: Вукашиновић, В. (Прир.). *Стогодишњица васпостављања Српске Патријаршије 1920–2020*. Београд: Православни богословски факултет – Репозиторијум Православног богословског факултета. 9–26.

Радић, Р. (2011). *Живот у временима: Патријарх Гаврило (Дожих) 1881–1950*. Београд: Православни богословски факултет – Институт за теолошка истраживања.

Рашић Михајловић, К. (2016). „Указ престолонаследника принца Александра Карађорђевића о уједињавању Српске православне цркве 1920. године и васпостављање Патријаршије Српске православне цркве после Првог светског рата“. *Српска теологија данас* 27. мај 2016. Београд: Православни богословски факултет. 251–256.

Свети архијерејски синод СПЦ. (1931). „Закон и Устав Српске православне цркве“, Ниш: Штампарија „Св. цар Константин“.

Stefanović, J. (1953). *Odnosi između crkve i države*. Zagreb: Matica hrvatska.

Слијепчевић, Ђ. (1991). *Историја СПЦ II*. Београд: Бигз.

Trumbić, A. (1917). „Nekoliko reči o Krfskoj deklaraciji“. *Bulletin Jougo-slave br. 26*. 306–311.

„Traite de Saint-Germain 1919“. (1919). Pages D’Historoie – 1914–1919. Paris- Strasbourg: Librairie militaire Berger-Levrault.

Троицки, С. (1935). „Верска политика Краља Ујединитеља“. *Летопис Матице српске* 1/343, Нови Сад.

Ђоровић, В. (2011). *Историја Срба*. Београд: Невен.

Foster, S. (2016). *Corfu Declaration, in 1914–1918*. [Internet izdanje]. Preuzeto 14. 8. 2025.

Чаировић, И. (2020). „Обновљење Пећке патријаршије Српске православне цркве (1920): анализа прогласа успостављања Српске патријаршије као историјског извора о самом догађају“. *Acta Patristica* 11/23. 211–223.

Џомић, В. (2020). „Устав Српске православне цркве од 1931. године“. *Зборник радова 2020*. Косовска Митровица. 142–167.

Šišić, F. (1920). *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914–1919*. Zagreb: Naklada „Matice hrvatske“.

Прописи

Устав Срба, Хрвата и Словенаца од 28. јуна 1921. год. *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца бр. 142а*, Београд, 28. VI 1921.

Устав Краљевине Југославије (Октроисани устав), *Службене новине Краљевине Југославије бр. 207/XIII*.

Закон о црквеним властима источно-православне цркве у Краљевини Србији, *Народна скупштина КС бр. 36242/1890*.

Закон о универзитету Краљевине Србије, *Српске новине Краљевине Србије бр. 46/1905*.

Закон о конкордату између Србије и Свете Столице у Риму, *Српске новине Краљевине Србије бр. 199/14*.

Закон о Српској православној цркви, *Службене новине Краљевине Југославије бр. 269-109/1929*.

Закон о верској заједници Јевреја у Краљевини Југославији, *Службене новине Краљевине Југославије бр. 301-XI*.

Закон о евангеличко-хришћанским црквама и о Реформованој хришћанској цркви Краљевине Југославије, *Службене новине Краљевине Југославије бр. 38340-95*.

Закон о Исламској верској заједници Краљевине Југославије, *Службене новине Краљевине Југославије 99-X*.

Закон о универзитетима, *Службене новине КЈ, бр.149-LV/1930*.

Закон о црквама и верским заједницама, *Службени гласник Републике Србије, бр. 36/06*.

Aleksandar Vasiljević, LL.D.*

State-Church Law in the Kingdom of the Serbs, Croats, and Slovenes until 1930: Legislative acts on recognized religions

Summary

The Kingdom of the Serbs, Croats, and Slovenes, established in 1918, was a complex state encompassing diverse national, political, and religious identities. The subject matter of this legal-historical analysis is the legislative framework that opened a new chapter in the field of state-church law. The Vidovdan Constitution (1921) introduced the principle of strict separation between the state and churches and religious communities, significantly enhancing religious equality, autonomy, and mutual tolerance within the newly formed state. The legal status of recognized religious communities was regulated by subject-specific legislative acts, which guaranteed the communities' legal subjectivity and promoted their institutional development. The analysis shows that these laws included common elements that ensured uniform treatment of churches and religious communities by the state, while also confirming their autonomy and cooperation in matters of public interest. The response of religious organizations was reflected in the harmonization of their autonomous legal acts with secular regulations. Although the status of recognized churches and religious communities in the First Yugoslavia was formally established under the principle of separation from the state, their practical position was marked by numerous political and national tensions. The failure of the idea of religious integration in the First Yugoslavia resulted from political instability rather than a lack of integrative religious elements available to the state.

Key words: *Kingdom of SCS, state-church law, religious legislation, religious identities.*

* Research Associate, Institute for European Studies, Belgrade